

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ศึกษา บ้านฝั่งท่า ตำบลวังก์พง อำเภอบราญบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยว และการจัดการชุมชน เพื่อให้สามารถอธิบาย องค์ประกอบ ความสัมพันธ์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผู้ศึกษาจึงได้แบ่งหัวข้อในการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
 - 1.1. นิยาม และความหมายของการท่องเที่ยว
 - 1.2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว
 - 1.3. ความเป็นมาของการท่องเที่ยวในประเทศไทย
 - 1.4. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
 - 2.1. นิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน
 - 2.2. การพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง
 - 2.3. ความเป็นมาของแนวคิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
 - 2.4. นิยามความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
 - 2.5. การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน สู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
3. แนวคิดการมีส่วนร่วม
 - 3.1. การมีส่วนร่วมในการพัฒนา
 - 3.2. การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการ ท่องเที่ยว

1. นิยามและความหมายของการท่องเที่ยว

ในสมัยโบราณ มนุษย์จะออกเดินทาง ด้วยวัตถุประสงค์ที่แน่นอน เช่น การย้ายถิ่นฐาน เพื่อทำมาหากิน การค้าขาย การเผยแพร่ศาสนา และการทำศึกสงคราม เนื่องจากในสมัยก่อน มีการทำศึกสงครามอยู่ทั่วไป รวมถึงอันตรายจากภัยธรรมชาติต่างๆ และข้อจำกัดของยานพาหนะในการเดินทาง ทำให้การเดินทางยังไม่มีความปลอดภัย และเสี่ยงอันตรายเกินกว่าจะเดินทางโดยไม่มีจุดหมาย ต่อมาเมื่อศึกสงครามต่างๆสงบลง และมนุษย์เริ่มมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเริ่มมีการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และแสวงหาความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆมากขึ้น เกิดเป็นมูลเหตุจูงใจในการท่องเที่ยว ซึ่งมูลเหตุจูงใจนี้จะแตกต่างกันไป ตามแต่ละช่วงเวลา แต่ละวัฒนธรรมของแต่ละสังคม (งอกงาม เอี่ยมศรี ปลั่ง, พ.ศ.2549, น.7)

เพื่อให้เข้าใจความหมายของการท่องเที่ยว ซึ่งมีผู้พยายามให้นิยาม และความหมายไว้อย่างหลากหลาย และค่อนข้างกว้างขวางครอบคลุม ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมความหมายของผู้อื่นมาเพื่อทำความเข้าใจความหมายของการท่องเที่ยวในการศึกษาครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2544, น.3) ให้ความหมายว่าเป็นการเดินทางภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้เป็นสากล 3 ประการ คือ

- 1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
- 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
- 3) เป็นการเดินทางโดยมีวัตถุประสงค์อื่นที่ไม่ใช่การเดินทางเพื่อประกอบอาชีพ หรือการหารายได้

Macintosh and Goldner (1995, อ้างใน ปวีณา งามประภาสม, พ.ศ. 2550) กล่าวว่า การท่องเที่ยว เป็นผลรวมของปรากฏการณ์ ต่างๆที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักท่องเที่ยว กับธุรกิจและบริการต่างๆ ที่พยายามตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว รวมถึงรัฐบาล และประชาชนในท้องถิ่น

ซึ่งความหมายของ Macintosh และ Goldner จะคล้ายกับความหมายของ จริฎญา เจริฎสุกใส (พ.ศ.2544, น. 72) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือกิจกรรมใดใด ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหว ของการเดินทางของบุคคล จากที่อยู่อาศัยปกติเป็นการชั่วคราว เพื่อวัตถุประสงค์ที่มีใช่การหารายได้ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เดินทาง (นักท่องเที่ยว หรือผู้มาเยือน) และธุรกิจ ในอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าและบริการที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว

ประมุข แก้วเนียม (พ.ศ.2539, น. 29) การท่องเที่ยวเป็นรูปแบบหนึ่งของการ สันทนาการของมนุษย์ เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ว่าง และผูกพันกับการเดินทางเพื่อให้มีความผ่อนคลาย ทั้งร่างกาย และจิตใจจากการทำงาน

ปรีชา แดงโรจน์ (พ.ศ.2544, น.29) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมอย่าง หนึ่งของมนุษย์เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการ และงานประจำ และเป็นการ เดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงระยะทางใกล้ไกล และจะต้องมีการพักค้าง อ่างแรมหรือไม่

ม.ล.ต๋อย ชุมสาย และญิบพันธ์ พรหมโยธี (อ้างใน ศมา ณ ระนอง, พ.ศ.2545, น. 8) กล่าวว่า การท่องเที่ยว(Tourism) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ไม่ได้จำกัดแค่เพียง การเดินทางเพื่อความพักผ่อนหย่อนใจ หรือความสนุกสนานเท่านั้น แต่การเดินทางเพื่อ ประชุมสัมมนา การศึกษาหาความรู้ การชมกีฬา การติดต่อธุรกิจ การเยี่ยมญาติพี่น้อง ก็ นับว่าเป็นการท่องเที่ยวด้วย

สุรเชษฐ์ เษษฐมา(พ.ศ.2546) กล่าวว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญที่หลากหลายมาก ดังนี้

1) การท่องเที่ยวเป็นการใช้เวลาว่างของมนุษย์เพื่อแสวงหาความสุข และความเพลิดเพลินจากแหล่งท่องเที่ยวที่ไปเยือน เป็นการช่วยผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย และความเครียด ทำให้สุขภาพร่างกาย และจิตใจดีขึ้น พร้อมทั้งกลับไปเผชิญกับภารกิจต่างๆ ที่ต้องดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน

2) การท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้มีการศึกษา เรียนรู้ประสบการณ์ และความ แปลกใหม่ตลอดเวลาการเดินทาง เพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิตในด้านต่างๆ และเข้าใจ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อันจะทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม

3) การท่องเที่ยว ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรม นำมาซึ่งการยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน และมิตรภาพที่ดีต่อกัน

4) การจัดการท่องเที่ยวที่ดี สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติได้

5) การท่องเที่ยว ก่อให้เกิดรายได้ หมุนเวียนในกระแสเศรษฐกิจ เกิดการจ้างงานทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับประเทศ

จากนิยาม ความหมายต่างๆที่รวบรวมมาไว้ข้างต้นนั้น ผู้ศึกษา พอจะสรุปได้ว่าการท่องเที่ยว คือการเดินทางจากถิ่นที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังสถานที่อื่น เพื่อวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ให้เกิดความผ่อนคลายจากกิจกรรมที่ต้องกระทำอยู่ในชีวิตประจำวัน และแสวงหาประสบการณ์ และความแปลกใหม่ในชีวิต การศึกษาหาความรู้ อันก่อให้เกิดมิตรภาพอันดีระหว่างนักท่องเที่ยว และประชาชนทั่วไปในท้องถิ่น

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2542, น.7 อ้างใน ศมา ณ ระนอง, พ.ศ.2545, น.9) ได้กล่าวไว้ในรายงานการดำเนินงานเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ ต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางเศรษฐกิจ และสังคม ที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่

2.1 แหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) จัดเป็นอุปทานการท่องเที่ยว (Tourism Supply) เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้แบ่งแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท คือ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดี และแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรม ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความบันเทิง จัดเป็นส่วนหนึ่งของสถานบริการการท่องเที่ยว

2.2 บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) เป็นอุปทานการท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง แม้ไม่ได้เป็นจุดหมายหลักในการเดินทางมาท่องเที่ยว แต่เป็นส่วนที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย และความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว เช่นที่พัก อาหาร ร้านจำหน่ายสินค้า และของที่ระลึก ฯลฯ รวมถึงโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก

อื่นๆอีก เช่น ไฟฟ้า ถนน สัญญาณโทรศัพท์ บางครั้ง บริการการท่องเที่ยวเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการตัดสินใจท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

2.3 ตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market) เป็นการแสดงออกถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวในการมาเที่ยว (Tourism Demand) ซึ่งรวมถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว การส่งเสริมและพัฒนาการขยายรูปแบบการท่องเที่ยว

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวทั้ง 3 ประการ ล้วนมีความสัมพันธ์ และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน และต่างก็มีองค์ประกอบย่อยลงไปอีก ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ซึ่งแตกต่างกันตามสภาพขององค์ประกอบย่อยในแต่ละพื้นที่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ กฎหมาย การจัดการท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐาน และศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

3. ความเป็นมาของการท่องเที่ยวในประเทศไทย

ช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2500 เมื่อเริ่มนโยบายเปิดประเทศ หลังมีการลงนามในสนธิสัญญาเบาวริง ได้มีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาค้าขาย ทำกิจกรรมในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้มีการขุดคลองเพื่อการขนส่ง และการทำแผนที่ประเทศไทยขึ้น ซึ่งการทำแผนที่นี้เองที่ทำให้ชนชั้นปกครองของประเทศไทยในเวลานั้น ตระหนักว่ายังมีความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศ และอาณาบริเวณเขตขอบของประเทศไทยไม่ดีเพียงพอ จึงได้เริ่มมีการออกเดินทางเพื่อค้นหาขอบเขตและตัวตนของประเทศ (สิรินยา วัฒนสุขชัย, พ.ศ.2545, น.3) แต่ก็มีเพียงชั้นชั้นเจ้าขุนมูลนายเท่านั้นที่เริ่มออกเดินทางท่องเที่ยว

จากการที่มีชาวต่างประเทศ เดินทางเข้ามาค้าขาย และเจริญสัมพันธไมตรี กับประเทศไทย มากขึ้นนี้เอง ทำให้เกิดธุรกิจที่พัก และโรงแรมในประเทศไทยขึ้น เพื่อให้บริการแก่ชาวต่างประเทศ โดยโรงแรมแห่งแรกที่เปิดกิจการในประเทศไทย และมีชื่อเสียงมาจนถึงปัจจุบัน คือโรงแรมโอเรียลเต็ล ซึ่งดำเนินการโดยชาวเดนมาร์ก เปิดให้บริการหลังจากมีการลงนามในสนธิสัญญาเบาวริง มาจนถึงช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2500 รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดยประกาศจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว (อสท.) ขึ้นในวันที่ 18 มีนาคม 2503 และมีการใช้นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง มีการขยายโครงสร้างพื้นฐาน และสาธารณูปโภคต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการ

ท่องเที่ยว ซึ่งกิจการโรงแรม และสถานที่ท่องเที่ยว ก็ได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากกรมส่งเสริมการลงทุนในเวลานั้นด้วย

ปีพ.ศ. 2520 รัฐบาลพยายามใช้การท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้า ควบคู่กับการส่งเสริมการส่งออก และได้รวมแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) และประกาศปีแห่งการท่องเที่ยวไทย ครั้งแรก ในปีพ.ศ. 2523 จนถึงปัจจุบัน ได้มีการประกาศปีท่องเที่ยวไทย มาแล้วถึง 4 ปีด้วยกัน คือ ปีพ.ศ. 2523 ปีพ.ศ. 2530 ปีพ.ศ. 2541 และปีพ.ศ. 2542

ปัจจุบันองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีชื่อภาษาอังกฤษว่า (Tourism Authority of Thailand) มีหน้าที่รับผิดชอบนโยบาย แผนงานยุทธศาสตร์ต่างๆ และดำเนินงานทั้งหมดเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ โดยสังกัดในกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และการท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมภาคบริการที่ทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ สูงเป็นอันดับหนึ่งต่อเนื่องมาตลอดหลายปี

4. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย

ปัจจุบัน การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ซึ่งยึดหลักของปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางการปฏิบัติ ควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” โดยขับเคลื่อนด้วยความรอบรู้ในการพัฒนาต่างๆ อย่างเป็นลำดับขั้นตอน เป็นแผนหลักในการพัฒนายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของประเทศไทย ซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

วิสัยทัศน์

ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มีคุณภาพ และได้มาตรฐานระดับโลก

พันธกิจ

1. สร้าง ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนา หรือพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน
2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และเสริมสร้างขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวให้แก่ทุกภาคส่วน
3. พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวให้เป็นเครื่องมือสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน
4. พัฒนา และยกระดับมาตรฐานอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
5. สร้างความมั่นใจ อำนาจความสะอาด ให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว
6. พัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการท่องเที่ยว

ประเด็นยุทธศาสตร์

1. จัดความยากจนระดับชุมชนด้วยการท่องเที่ยว
2. ปรับโครงสร้างการท่องเที่ยวให้สมดุล และพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน

เป้าประสงค์

1. ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว
2. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สอดคล้องระหว่าง ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น
3. พัฒนาด้านมาตรฐานการให้บริการ(40%) ความปลอดภัย (20%) และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (40%)
4. พัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวที่ตอบสนองต่อภารกิจ
5. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนสมดุลกับสภาพแวดล้อม

กลยุทธ์

1. พัฒนาขีดความสามารถของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนารูปแบบสินค้าและบริการการท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้
2. สร้าง ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนา หรือพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน มีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล
3. พัฒนายกระดับมาตรฐาน การให้บริการ และปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว

4. สร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยวในการบริหารวิกฤติ อำนวยความสะดวก และให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

ปัจจุบันการท่องเที่ยว ถูกใช้เป็นเครื่องมือหลัก โดยหน่วยงานพัฒนาชุมชนทั้งระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นและสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมให้กับชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1. ความเป็นมาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1.1 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้รับอิทธิพลมาจาก กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้ถูกหยิบยกมาเป็นประเด็นสำคัญระดับโลก ในการประชุมสุดยอดว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference On Environment and Development) ซึ่งจัดโดยองค์กรสหประชาชาติ ในปี พ.ศ. 2535 ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล หรือที่เรียกกันว่าการประชุม “Earth Summit” ซึ่งที่ประชุมได้มีมติให้ออกประกาศหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และร่างแผนปฏิบัติการสำหรับศตวรรษที่ 21 เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือที่เรียกว่า “Agenda21” สาเหตุที่ต้องมีการดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นนั้น เพราะที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันถึงผลเสียอันเกิดจากการพัฒนาตามระบอบทุนนิยม โดยใช้ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) และทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ทำให้เกิดวิกฤติการณ์การพัฒนาต่างๆ พอจะสรุปได้ดังนี้(อนุช อภาภิรมย์, พ.ศ. 2545)

1. วิกฤติการณ์ความยากจน มีประชากรโลกประมาณกว่า 3 พันล้านคน มีรายได้ต่อวันต่ำกว่า 2 เหรียญสหรัฐ และเกือบทั้งหมด อาศัยอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา หมายความว่า มีประชากรเกือบครึ่งโลก ที่ไม่สามารถจะจัดหาอาหาร น้ำดื่ม และปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง

2. วิกฤติการณ์ช่องว่างทางสังคม ประชากรที่ร่ำรวยที่สุดในโลก จำนวน 200 คน ถือครองสินทรัพย์อยู่ถึงร้อยละ 40 ของสินทรัพย์ทั้งหมดในโลก เท่ากับรายได้ของประชากรที่ยากจนที่สุดในโลกถึง 2.5 พันล้านคน และยังคงเกิดช่องว่างระหว่างคนยากจน กับคนร่ำรวย

มากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งตอกย้ำทวีความรุนแรงของวิกฤติการณ์ความยากจน ให้ทวีความรุนแรงมากขึ้น และมนุษย์จะขาดความไว้นื้อเชื่อใจกันลงไปทุกที

3. วิกฤติการณ์หนี้สินของประเทศกำลังพัฒนา เกิดจากการเร่งผลักดันให้เกิดการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานของประเทศกำลังพัฒนา เพราะต้องการพัฒนาเศรษฐกิจให้ทันสมัย ตามประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่เนื่องจากปัญหาการคอร์รัปชัน และขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการหนี้สินต่างประเทศ ทำให้หนี้สินพอกพูนเพิ่มขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2542 มีประเทศที่อยู่ในเกณฑ์หนี้สินท่วมตัว คือมีหนี้ต่างชาติมากกว่ารายได้ต่อหัวขอประชากร ถึง 47 ประเทศ มีประชากรทั้งสิ้นอย่างน้อย 1.1 พันล้านคน

4. วิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม เกือบทุกประเทศ กำลังประสบกับปัญหาโลกร้อน ขาดแคลนน้ำจืด ดินเสื่อมคุณภาพ ป่าไม้ถูกทำลาย และความหลากหลายทางชีวภาพลดลง เนื่องจากการผลิต และการบริโภคที่มากเกินไปจนขอบเขตความสามารถในการฟื้นฟูตัวเองของธรรมชาติ

5. วิกฤติการณ์พลังงาน ปัจจุบันโลกใช้พลังงานจากซากดึกดำบรรพ์อันได้แก่น้ำมัน ถ่านหิน และก๊าซธรรมชาติ มากถึง ร้อยละ 75 ของปริมาณพลังงานทั้งหมด ซึ่งพลังงานจากซากดึกดำบรรพ์เป็นพลังงานที่ใช้แล้วหมดไปไม่สามารถหาขึ้นมาใหม่ได้อีก หากเกิดภาวะขาดแคลนพลังงานขึ้นจะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อที่อันเนื่องมาจากต้นทุนการผลิตสูงขึ้น เกิดภาวะข้าวยากหามาแพง และยิ่งเป็นการซ้ำเติมให้ปัญหาความยากจนรุนแรงมากขึ้นไปอีก

6. ปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านจริยธรรม และการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาและการผลิตที่เน้นการแสวงหากำไรสูงสุดเป็นหลัก ทำให้สังคมเกิดการแก่งแย่งแข่งขัน เพื่อสะสมความมั่งคั่ง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง และจริยธรรม การพัฒนากระจุกตัวอยู่ตามหัวเมืองใหญ่ เกิดปัญหาประชากรแออัด อาชญากรรม และในขณะเดียวกัน ชนบทก็ต้องเดินทางออกจากชุมชนเพื่อหางานทำ ที่ง่เต็ๆและคนชราไว้ ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว การหย่าร้าง เด็กกำพร้า และปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ถูกละเลย ไม่มีใครสืบทอด เกิดความล่มสลายของชุมชน

จากวิกฤติการณ์ต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น หลายประเทศจึงหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการศึกษา และกำหนดแผนสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น สำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ

1.2 จากการพัฒนาที่ยั่งยืน สู่อุตสาหกรรมที่ยั่งยืน

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การท่องเที่ยวกลายเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างรายได้และเงินตราต่างประเทศ หลายประเทศให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาในแถบเอเชีย แต่เมื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวดำเนินไประยะหนึ่ง ก็เริ่มเกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์การท่องเที่ยว ว่าเป็นการสร้างรายได้ให้กับประชาชนจริงหรือไม่ และการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว จะคุ้มค่างบรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวหรือไม่ แม้ว่าการท่องเที่ยวจะถือเป็นตัวเร่งให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ก็มีผลเสียตามมาเช่นกัน หากไม่มีการบริหารจัดการ และการคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรในระยะยาว ในทศวรรษที่ 1980 ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวก็เริ่มรุนแรง และเห็นผลชัดเจนขึ้น การเพิ่มขึ้นของปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาการจัดการขยะและน้ำเสีย ปัญหาโสเภณี การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ทั่วโลกเริ่มตระหนัก และหันมาร่วมมือกันแก้ไขอย่างจริงจัง (ดวงใจ หล่อธนวณิชย์, พ.ศ.2550, น.33)

ในการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือ Earth Summit ก็ได้มีการพูดถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก ปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและได้เชื่อมโยงมาสู่การท่องเที่ยว จนเกิดเป็นแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในที่สุด โดยได้ระบุถึงเป้าหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ในแผนปฏิบัติการสำหรับศตวรรษที่ 21 หรือ Agenda 21 ว่า การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ และแผนปฏิบัติการนี้ มีเป้าหมาย คือ พัฒนาการรับรู้และความเข้าใจต่อประโยชน์ที่จะได้รับจากการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวสามารถส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ช่วยส่งเสริมการพัฒนาอย่างเสมอภาค ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนฝายเจ้าบ้าน ให้ประสบการณ์ที่มีคุณภาพสูงแก่นักท่องเที่ยว และช่วยรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม

2. นิยาม และความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ความหมายที่แท้จริงของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าควร จะหมายถึงอะไร และจะต้องครอบคลุมเรื่องใดบ้าง ที่ผ่านมามีองค์ระระดับโลก ได้ให้ ความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้หลายองค์กรด้วยกัน เช่นที่ประชุมนานาชาติด้าน สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้น ณ เมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา หรือที่เรียกกัน ว่า GLOBE '90 ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ว่า “เป็นการ พัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้ที่เป็นเจ้าของท้องถิ่นใน ปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็ปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลัง จึงมี ความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และ สุนทรียภาพพร้อมกับรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศได้ด้วย”

Organization of Eastern Caribbean States (OECS) กล่าวว่า การท่องเที่ยว ที่ยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์สูงสุดของทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาประเทศ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเสมอภาค การเลี้ยงดูตนเอง เพื่อสร้าง ประสิทธิภาพที่ดีแก่นักท่องเที่ยว และเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิต โดยความร่วมมือของ หลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ซึ่งเป็นหน่วยงานขององค์การ สหประชาชาติ ได้อธิบายคำจำกัดความล่าสุดของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (สุชาติพิทย์ โภธิศรี, พ.ศ.2549, น. 30) ไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ใช่การพัฒนาการ ท่องเที่ยวขนาดเล็ก หรือการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม แต่หมายถึงตลาดโดยรวมทั้งหมดของการ ท่องเที่ยว (Mass Tourism) ให้มีความเสมอภาคกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ ทั้งรุ่นปัจจุบัน และในอนาคต โดยหลักการและแนวคิดที่สำคัญตามคำจำกัดความขององค์การการท่องเที่ยวโลก คือ

1. ต้องตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ
2. เคารพในสังคม และวัฒนธรรม ประเพณีของประชาชนพื้นเมือง รวมถึงการ ยอมรับความแตกต่าง และการปรับตัวเข้าหากัน อันจะนำมาซึ่งสันติภาพ
3. สร้างความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน เน้นการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม และต้องลดปัญหาความยากจนของประชาชนในท้องถิ่น

นอกจากนี้ ยังมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และให้คำจำกัดความไว้ อีก ดังนี้

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (พ.ศ.2540, อ้างใน ญัฐ กานต์ ชาญเวช , พ.ศ.2549, น.24)กล่าวว่า การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึงการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้อง และสงวนรักษาโอกาสต่างๆของชนรุ่นหลัง และมีการจัดการเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่ยังคงสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศเอาไว้

ภราเดช พยัสมิเชียร(พ.ศ.2539, น.4) การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จำเป็นต้องพิจารณาทั้งมิติทางด้านสังคม เศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ควบคู่ขนานกันไปโดยตลอด เพราะการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น จะต้องสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย และความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรนั้นๆ

ยุวดี นิรันดร์ตระกูล (พ.ศ.2538 , น.51)การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ต้องใช้ทุนทางธรรมชาติอย่างมีธยัสถ์ และให้มีความมั่นคง และการคืนทุนต่อสังคม ชุมชน ท้องถิ่นต้องมีโอกาสรับรู้ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวขึ้น

บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (พ.ศ.2539, น.60) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืน

Dowling (1995 อ้างใน กนกรวรรณ ศรีดุงแก้ว, พ.ศ.2549, น.16) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการพัฒนาครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยว และมุ่งไปสู่ความยั่งยืน กล่าวคือ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว จะสามารถดำรงอยู่ได้ และมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ ทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องคงความน่าสนใจ และดึงดูดไว้ การจัดการท่องเที่ยว ต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติ และสังคม วัฒนธรรม หรือหากมีต้องให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด

จากนิยามความหมายทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษาพอจะสรุปใจความสำคัญเป็นความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึงการ

ท่องเที่ยว ที่คำนึงถึงผลประโยชน์ในระยะยาว ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างยาวนานที่สุด

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในประเทศไทยสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.1 การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในประเทศไทย

ในประเทศไทย การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 โดยได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับโลก โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้บรรจุไว้ในแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปีพ.ศ. 2540 ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว สอดรับกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ซึ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางและเพื่อพัฒนาชุมชน

ในประเทศไทย ใช้คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เป็นไวพจน์ของ “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” และ “การท่องเที่ยวทางเลือก”(ดวงใจ หล่อธนวนดิษฐ์, พ.ศ.2550,น.36) ซึ่งมีจุดร่วมคล้ายกันคือ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนต้องมีบทบาทในการเป็นเจ้าของกิจกรรมการท่องเที่ยว จัดการท่องเที่ยว และร่วมกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนต้องมีส่วนและตระหนักในการดูแลจัดการท่องเที่ยว เพื่อนำรายได้จากการท่องเที่ยวไปเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้ดีขึ้น (พจนาน ศวนศรี, พ.ศ.2544, น.12-13) ปัจจุบัน หากให้ชุมชนนิยามตนเองว่าเรียกชื่อการดำเนินการท่องเที่ยวของตนว่าชื่ออะไร จะพบว่า มีชื่อเรียก 4 ชื่อด้วยกันในกลุ่มชุมชนที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

3.2 การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

สินธุ์ สโรบล (2545,น.12) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการ

ท้องถิ่นอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวโดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆมาใช้เป็นต้นทุน หรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถ และคำนึงถึงความยั่งยืนและความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่างๆ ดังนี้

1. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน ให้มีความยั่งยืน
2. มิติด้านการเมือง เป็นส่วนหนึ่งในการรณรงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง
3. มิติด้านสังคม และวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน ส่งเสริมความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น
4. มิติด้านเศรษฐกิจ เป็นการกระจายรายได้ สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่ขัดแย้งกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากการท่องเที่ยวชนิดอื่นตรงที่ ชุมชนจะเป็นผู้กำหนดทิศทางในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนเอง โดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ชุมชนจะมีบทบาทเป็นเจ้าของ ผู้ริเริ่ม ไม่ใช่ผู้ให้ความร่วมมือ

3.3 หลักการ และองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีหลักการดังนี้ (กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, พ.ศ. 2549, น.30)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกย่องคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน(กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, พ.ศ. 2549, น.32)

1. องค์ประกอบด้านทรัพยากร เช่นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น
2. องค์ประกอบด้านตลาดการท่องเที่ยว ควรต้องมีตลาดการท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง มีโอกาสที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางมายังชุมชนได้โดยสะดวก
3. องค์ประกอบในการบริหารจัดการ ต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนและบริหารโดยสมาชิกในชุมชนทุกชั้นตอน

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. นิยามและความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อแยกคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ออกมาเป็นสองคำคือคำว่า “การพัฒนา” (Development) และคำว่า “ยั่งยืน” (Sustainable) และพิจารณาความหมายของแต่ละคำได้ดังนี้

คำว่า “การพัฒนา” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า การทำให้เจริญขึ้น ดีขึ้น สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ประทานพระดำรัสเกี่ยวเนื่องกับความหมายของการพัฒนาไว้สรุปได้ว่าการพัฒนา ต้องเป็นการสร้างสรรค์ที่ทำให้ชีวิตและสังคมดีขึ้น กล่าวคือ หากการกระทำใดใดก็ตามที่ไม่ก่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมแล้ว ก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนา แม้ว่าจะมีความเจริญทางวัตถุมากมาย มีเครื่องมือทันสมัย และมีความสะดวกรวดเร็ว แต่ถ้าชีวิตและสังคม มีความสงบสุขปลอดภัยน้อยลง ก็ไม่อาจเรียกว่าเป็นการพัฒนา

องค์การยูเนสโก ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ในเชิงปฏิบัติการไว้ดังนี้

	D	=	f(P+M)
เมื่อ	D	=	Development
	P	=	Planning
	M	=	Management
	f	=	Frequency

หมายความว่า การดำเนินการพัฒนาต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบและมีการจัดการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ดำเนินการตามแผนที่วางไว้ จนบรรลุเป้าหมายที่ต้องการจากการพัฒนา (สุธาทิพย์ โพธิ์ศรี, พ.ศ. 2549, น.25-26)

ส่วนคำว่า “ยั่งยืน” (Sustainable) หมายถึง อยู่อย่างยาวนาน คงทน เมื่อนำคำว่า “การพัฒนา” รวมกับคำว่า “ยั่งยืน” เป็น “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) อาจหมายถึงการดำเนินการใดก็ตามที่ทำให้เกิดความเจริญ เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคม และมีผลอยู่ต่อเนื่องยาวนาน(พระราชวรมนี, พ.ศ. 2539, น.58)

คณะกรรมการโลก ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission On Environment and Development) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ ในเอกสาร ที่ชื่อ “Our Common Future”(พระราชวรมนี, พ.ศ. 2539, น.59)

“... Sustainable Development is Development that meet the needs of the present without Compromising the ability of future generation to meet their own needs...”

“...การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมสูญเสียความสามารถในการสนองตอบความต้องการของตนเอง...”

จากการให้ความหมายและที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีองค์ประกอบดังนี้ (จริญญา เจริญสุกใส, พ.ศ. 2544, น.185-186)

1. องค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ต้องพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ให้สิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุด หรือช่วยฟื้นฟู บำบัดสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับคืน ดำรงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมการอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างพอดีต่อขีดความสามารถในการฟื้นฟูตัวเองของธรรมชาติ

2. องค์ประกอบด้านสังคม ต้องพัฒนาให้เกิดความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นปัจจัยพื้นฐานให้เพียงพอ และเท่าเทียม พอเหมาะกับจำนวนประชากร

3. องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ต้องให้เติบโตอย่างเหมาะสม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และความสมดุลในระบบนิเวศ ไม่นำเอากำไรสูงสุดมาเป็นเป้าหมาย แต่ควรเน้นที่การได้ประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยาวนาน

จากนิยามความหมาย และองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดการพัฒนาต่างๆ ที่เน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เน้นการให้ชุมชนตระหนักและตัดสินใจในการดำเนินการร่วมกัน เช่น การพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ฯลฯ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งสิ้น

2. แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท มีผู้ทำการศึกษา และให้นิยามความหมายแตกต่างกันออกไป เช่น กาญจนา แก้วเทพ (สภาคาทอลิก, พ.ศ. 2530, น. 34) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ 2 ระดับ คือ

1. ระดับปัจเจกบุคคล คือ กิจกรรมทั้งหลายที่ทำโดยปัจเจกบุคคล เพื่อให้บรรลุถึงหลักประกันในการดำรงชีพ

2. ความหมายในลักษณะของกลุ่ม คือ สังคมที่มีการจัดระบบให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง และด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ ต้องรวมถึงกลุ่มชนนั้น ต้องมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายาม และกำลังของตน

ซึ่งจากความหมายของ กาญจนา แก้วเทพ การพึ่งตนเองในระดับของกลุ่ม จะให้ความสำคัญกับการร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในกลุ่ม หรือสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการตอบสนองความต้องการของตนเอง คล้ายกับความหมายของ อุทัย ดุลยเกษม (พ.ศ. 2528 , อ้างใน เพ็ญศิริ พันพา, พ.ศ.2545 , น.32) ซึ่งมองว่า การพึ่งตนเองจะมีลักษณะเชิงสัมพัทธ์ (Relative) คือ การพึ่งตนเอง ก็สามารถพึ่งผู้อื่นได้ แต่เป็นในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) มากกว่าการพึ่งพิง (Dependence)

ชัยสิทธิ์ เณลิมมีประเสริฐ (อ้างใน สุจริต ขวัญทอง, พ.ศ.2545,น.10)อธิบายแนวคิดและปรัชญาของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในแนวทางเศรษฐศาสตร์ว่า การผลิตเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุด โดยประชาชนจะต้องผลิตเพื่อให้พออยู่พอกินเสียก่อน แล้วจึงนำส่วนที่เหลือไปจำหน่าย ระบบเศรษฐกิจนี้จะให้ความสำคัญกับการค้า การแลกเปลี่ยนเป็นตัวกำหนดการผลิต เน้นการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้าน การตัดสินใจ การร่วมมือกันดำเนินการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (อ้างใน เพ็ญศิริ พันพา , พ.ศ.2545,น.31) ได้นำเสนอเงื่อนไขที่นำไปสู่การพัฒนาที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเอง 6 ประการด้วยกัน คือ

1. การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ต้องเป็นชุมชนหมู่บ้านไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่
2. ต้องมีจิตสำนึก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid) พื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ และความสมัครใจ
3. จิตสำนึกจะต้องได้รับการผลิตซ้ำ เพื่อย้ำให้แจ่มชัดอย่างต่อเนื่อง
4. ต้องมีการรวมตัวกัน ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพ เพื่อต่อรองกับสถาบันภายนอก ได้อย่างมีพลัง
5. มีการประสานวัฒนธรรมของตนเอง และกลุ่มอื่นๆ
6. มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ซึ่งขอบเขตการพึ่งตนเอง ยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน คือ การพึ่งตนเองทางกายภาพ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และการปกครอง ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก และการพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่ง จะมีผลต่อกันทั้งสองด้าน การพึ่งตนเองไม่ใช่การปิดตัวเองและโดดเดี่ยวจากสังคมใหญ่ แต่จะหมายถึง สภาวะที่สังคมมีแบบแผนทางวัฒนธรรม และการผลิตแบบของตัวเอง มีการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก มีศักยภาพที่ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเอง ตัดสินใจด้วยตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเองทางความคิด และทัศนคติในการมองปัญหาต่างๆด้วยภูมิปัญญาของตนเอง (อภิชาติ ทองอยู่ , พ.ศ. 2530 , น. 32)

โดยการจะถือว่าชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ จะต้องดูความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ใน 5 ด้าน หรือตัวแบบ TERMS (TERMS Model) ดังนี้

1. ฟึ่งตัวเองได้ทางเทคโนโลยี (Technology) สามารถเลือกเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ สามารถดูแลและพัฒนาตัวเอง ทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ และเทคโนโลยีดั้งเดิมของท้องถิ่น สามารถนำมาผสมผสานกันได้อย่างเหมาะสม

2. ฟึ่งตัวเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic) สามารถสร้างสมดุลย์ระหว่างความต้องการและขีดความสามารถในการตอบสนองของความต้องการได้ มีการออม และการลงทุน เพื่อสร้างผลผลิตส่วนเกิน มีการรวมกลุ่มกันผลิต เน้นการบริโภคเอง และนำส่วนที่เหลือออกจำหน่าย

3. ฟึ่งตนเองได้ทางทรัพยากร (Resources) สามารถนำสิ่งใดที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และสามารถบำรุงรักษา ดูแลให้สามารถใช้ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน

4. ฟึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Mutuality) มีจิตสำนึกในการฟึ่งตนเอง ใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทัน และมีความคิดเป็นของตนเอง สามารถแก้ปัญหาได้

5. ฟึ่งตนเองได้ทางสังคม (Social) ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นแนวระนาบเดียวกัน ทุกคนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของกลุ่มที่ตนเองเป็นสมาชิก มีสิทธิและมีอำนาจในการปกครอง(สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ,พ.ศ.2546)

ทั้งนี้การฟึ่งตนเอง ต้องมีการฟึ่งพาอาศัยทั้งภายใน และภายนอก เพื่อให้เกิดการพัฒนาไป เสมือนเป็นวงล้อที่หมุนซ้อนกัน วงในคือ การฟึ่งพาตนเองในชุมชน ขณะเดียวกันก็อาศัยการพัฒนาการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนารับขึ้นด้วย

และการจะทำให้ชุมชนสามารถฟึ่งตนเองได้ตามตัวแบบ TERMS นี้ ยังต้องอาศัยการกระบวนการทางสังคม ที่เรียกว่า BAN คือ

Balance จะต้องรักษาสมดุลของการพัฒนาให้มีความต่อเนื่องยาวนาน

Ability จะต้องเพิ่มพูนขีดความสามารถ ในที่นี้คือตัวแบบ TERMS

Network จะต้องดำเนินการสร้างเครือข่ายให้เกิดการฟึ่งตนเองทั้งภายในและภายนอกชุมชน(สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ,พ.ศ.2546)

3. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

3.1 นิยามและความหมายของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

นักวิชาการทั่วไป ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้มากมาย แต่สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทางใหญ่ๆ คือ “การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา” และ “การมีส่วนร่วมโดยนัยทางการเมือง” (ศจีรัตน์ เจตนาธรรมจิต ,พ.ศ.2546 ,น.16) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการพัฒนา กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่ การศึกษาชุมชน การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ไปจนถึงการจัดสรรผลประโยชน์ (นเรศ สงเคราะห์สุข ,พ.ศ.2541 ,น.10) ส่วนความหมายของการมีส่วนร่วมโดยนัยทางการเมือง คือ การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาจากการพัฒนาโดย รัฐ หรือส่วนกลาง มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักสำคัญในการกำหนดแผนการพัฒนา สามารถพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาออกมาในรูปแบบของการตัดสินใจ และจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตนเอง มีอิสระทางการเมืองในการบริหารจัดการและการต่อรองต่างๆ

ทั้งนี้ ลักษณะของการมีส่วนร่วมจะแทรกซึมอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่การค้นหาสาเหตุ และกำหนดปัญหา การวางแผนการจัดการ การตัดสินใจ การดำเนินการ การจัดสรรผลประโยชน์ และการติดตามผล ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบดังต่อไปนี้ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ,พ.ศ.2526 ,น.10)

1. กระบวนการคิด คือ ร่วมกันกำหนดปัญหา พิจารณาสาเหตุ และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. กระบวนการตัดสินใจ คือ ตัดสินใจร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา การคิดค้นและวางแผนการดำเนินการร่วมกัน
3. กระบวนการดำเนินงาน จะต้องร่วมกันทำในสิ่งที่ได้ตัดสินใจร่วมกัน ตามแผนงาน มีการแบ่งงานกันทำ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
4. กระบวนการรับผิดชอบ คือ รับผิดชอบร่วมกันในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งผลดี และผลเสีย มีการจัดสรรผลประโยชน์ที่ยุติธรรม และลงตัว มีการติดตามประเมินผลเพื่อแก้ไขจุดบกพร่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา โดยประชาชน เพราะผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยตรง คือ ประชาชน การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา จะเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความรู้ บ่งบอกถึงสิ่งที่ต้องการ และกำหนดปัญหาที่ชัดเจน และที่สำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องอยู่ควบคู่กับความรู้เป็นเจ้าของชุมชนอยู่เสมอ (โกวิท พวงงาม ,พ.ศ.2542 ,น.53)

กล่าวโดยสรุปคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการจัดการ และควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากร ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน ให้เกิดประโยชน์ และแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยประชาชนเอง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรประกอบไปด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ได้แก่ การหารือ การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ การประเมินผล และการรับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยในส่วนของปฏิบัติ จะรวมถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ตั้งแต่การจัดโครงสร้างของกลุ่มการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ การจัดสรรงบประมาณ การประสานงาน การดำเนินการ การประเมินผล และรับผลประโยชน์

3.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

ลักษณะการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชน จะมี 2 ลักษณะ(ดวงใจ หล่อธนะวิชัย, พ.ศ. 2550) คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยชุมชนอย่างแท้จริง เป็นการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้า ร่วมคิดวิธีแก้ไขปัญหา กำหนดนโยบาย วางแผน และตัดสินใจโดยชุมชนเอง

2. การมีส่วนร่วมโดยชุมชนแบบไม่แท้จริง เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพียงบางส่วน เช่น เข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติการตามโครงการที่กำหนดเอาไว้แล้ว

ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน มีดังนี้

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม มาจากแรงจูงใจภายในเป็นตัวหนุน ช่วยให้ประชาชนกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม หากแรงจูงใจมาจากภายนอก แม้ว่ากิจกรรมจะสำเร็จผล แต่จะไม่มีความผูกพันทางจิตใจ ทำให้ความยั่งยืนของโครงการต่างๆลดลง

2. รูปแบบของการเข้าร่วม ต้องเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง โดยเฉพาะกิจกรรมที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน อาจเป็นการเข้าร่วมผ่านตัวแทนกลุ่มที่เป็นกรรมการหมู่บ้านก็ได้

3. การมีส่วนร่วม เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ และเหมาะสมตามแต่ช่วงระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

ผลของการเข้าร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนทำให้เกิดการรวมพลัง และสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนได้มีศักยภาพของตัวเอง สร้างความสัมพันธ์และส่งเสริมสามัคคีในหมู่สมาชิกชุมชน

4. การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(2544, น.13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ดังนี้

1. พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนจนถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชน และประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ต้องมีความเสมอภาค เป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่นๆและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2. สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปขององค์กร หรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค ท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน และทุกระดับ

3. เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

4. ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชน ทั้งที่เป็นนิติบุคคล และไม่ใช่นิติบุคคลเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. แก้ไข ปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย และระบบงบประมาณของรัฐให้สามารถส่งเสริมเอื้ออำนวยต่อการประสานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับ กับประชาชนท้องถิ่น ให้โอกาสชุมชนในการควบคุม กำกับ ดูแลจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6. สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของคน เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และการมีจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

7. สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ จัดการท่องเที่ยวได้อย่างมีอิสระ และจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูการท่องเที่ยวด้วยตนเอง

ส่วนรูปแบบการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว มี 3 รูปแบบด้วยกัน โดยแตกต่างกันตามสภาพชุมชน ความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม และเป้าหมายของชุมชน (พจนานวนศิริ, พ.ศ. 2544) ดังนี้

1. การชักชวนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รูปแบบนี้รัฐบาลจะเป็นผู้วางนโยบาย และวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเอง ชุมชนท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำโครงการท่องเที่ยวเลย แต่ถูกรัฐบาลชักจูงให้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนดำเนินการ

2. การให้องค์กรส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการเจรจาต่อรองสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว รูปแบบนี้รัฐบาลและตัวแทนขององค์กรชุมชน จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แม้ว่าในความเป็นจริง การริเริ่มโครงการจะมาจากทางภาครัฐก็ตาม แต่องค์กรชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมตัดสินใจ และเจรจาต่อผลประโยชน์กับรัฐได้ รูปแบบนี้้องค์กรชุมชนต้องเข้มแข็ง และมีศักยภาพสูง มีความตื่นตัวในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน

3. การให้ชุมชนท้องถิ่น จัดการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ซึ่งรูปแบบนี้ชุมชนจะเป็นผู้จัดการควบคุม และวางแผนพัฒนาการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วยตนเอง เป็นการพึ่งตนเองอย่างแท้จริง โดยไม่อาศัยความคิดริเริ่ม และชักจูงจากบุคคลภายนอก หรือรัฐบาลเลย ชุมชนสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหา และวางแผนทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลอดจนติดตามประเมินผลด้วยตนเอง

ขั้นตอนการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (พจนานวนศิริ, พ.ศ. 2544)

1. ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษา กำหนดปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และความต้องการ วัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

2. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ได้แผนงาน กิจกรรม โครงการที่เป็นของประชาชนในท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาของชุมชน และตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ตรงจุด และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว

3. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เกิดประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

4. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการลงทุนในการจัดการท่องเที่ยว ตามขีดความสามารถของตนเอง หรืออาจร่วมลงทุนในรูปแบบสหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5. ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนงาน หรือโครงการต่างๆ จนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเอง

การจัดการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ควรต้องมีการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ให้อำนาจในการศึกษาเรียนรู้ และตัดสินใจ ด้วยตนเอง หากชุมชนมีส่วนร่วมเพียงพอในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรบุคคล และเกิดการจัดสรรผลประโยชน์ที่เหมาะสมเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้นยกระดับคุณภาพชีวิต และมีทุนหมุนเวียนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศมา ณ ระนอง (พ.ศ.2545) ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบ่งหน้าที่ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มทุน มีหน้าที่จัดหา และระดมทุน

ให้เกิดการหมุนเวียนในชุมชน และเปิดให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ 2) กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่ส่งเสริมอาชีพให้สมาชิกในชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้นอกเหนือจากการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียว และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยว และขายของที่ระลึกในชุมชนได้ด้วย 3) กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีหน้าที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการดำเนินงานของทั้งสามกลุ่มประชาชนในพื้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตลอดทุกขั้นตอนกระบวนการ ตั้งแต่การประชุม การตัดสินใจ การปฏิบัติ การจัดสรรและรับผลประโยชน์ และการประเมินผล

กนกวรรณ ดุจศรีแก้ว (พ.ศ. 2549) ได้ทำการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ชุมชนบ้านวังน้ำมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย พบว่า มีการจัดการท่องเที่ยวใน 5 ด้านด้วยกัน คือ 1) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว ทั้งทางเว็บไซต์ และการแนะนำไปแบบปากต่อปาก 2) การต้อนรับรับ มีการจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญ มีศูนย์ประสานงาน เพื่อคอยต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยว ให้บริการด้านข้อมูล และการสำรองที่พักต่างๆ 3) ด้านการบริการที่พักทั้งส่วนกลาง และพักกับชาวบ้าน ไว้คอยบริการ มีการรักษาความปลอดภัยในชุมชน 4) ด้านกิจกรรม และรูปแบบการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิต และธรรมชาติในชนบท 5) ด้านการมีส่วนร่วม ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนกระบวนการ ตั้งแต่การตัดสินใจ การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่ง ศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเกิดจากการรวมทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้ 1) ทุนทางจิตวิญญาณ 2) ทุนทางภูมิปัญญา 3) ทุนทรัพยากรมนุษย์ 4) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และต้องมีปัจจัยทางด้านการตลาด เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวเกิดความยั่งยืน

ดวงใจ หล่อธนาถิษฐ์ (พ.ศ. 2550) ศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนาและการจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ในระดับรัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และระดับปัจเจก โคนศึกษาบทบาทของรัฐ ทุน ชุมชน เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทย และญี่ปุ่น ผลการศึกษาพบว่า 1) รัฐท้องถิ่นไทย มีความสัมพันธ์กับชุมชนค่อนข้างต่ำ และมีตรรกะแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับรัฐส่วนกลาง ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นได้ยาก ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่น รัฐท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง และมีความสัมพันธ์กับชุมชนค่อนข้างสูง ยึดหลักการท้องถิ่นนิยมเป็นแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยว รวมถึงมีบทบาทในการต่อรองกับ

รัฐส่วนกลางได้ดีกว่า 2) กลุ่มทุนของชุมชนท่องเที่ยวในญี่ปุ่น เป็นทุนขนาดใหญ่ ที่มีเครือข่ายมั่นคงและเข้มแข็ง และสามารถเชื่อมประสานกับทุนขนาดเล็กภายในท้องถิ่นได้ โดยอาศัยแผนงานที่วางไว้ ในขณะที่ประเทศไทย กลุ่มทุนที่เข้ามาใช้ท้องถิ่นเป็นกลุ่มทุนต่างถิ่นขนาดกลาง และขนาดเล็ก ที่มองหาโอกาสทางธุรกิจ เข้ามาเบียดเบียนทุนขนาดเล็กในท้องถิ่นออกไป 3) ชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ให้ความรู้สึกผูกพันเหนียวแน่น และสร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันได้ง่ายกว่า

สุนิสา ฉันทวีรัตนโยธิน (พ.ศ. 2546) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชุมชนม้ง บนดอยปุย พบว่า ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะนำลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของตนเอง มาเปลี่ยนเป็นสินค้า และบริการต่างๆ มีการจัดฉากเพื่อนำเสนอนักท่องเที่ยว พยายามสร้างจุดดึงดูด และตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งเครื่องแต่งกาย งานหัตถกรรม และของที่ระลึก นอกจากนี้ ยังเกิดผลกระทบต่อชุมชนด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรง และโดยอ้อม เช่น ชาวบ้านมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากขึ้น ก่อให้เกิดการลงทุนมากขึ้น มีการสร้างประเพณีประเพณีขึ้นมา มีการเปลี่ยนแปลงสภาพ และบทบาทของหญิงชาย มีปัญหาสังคม และปัญหาขยะเกิดขึ้น

สิรินยา วัฒนสุขชัย (พ.ศ. 2545) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน ในพื้นที่หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านทรงไทยปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่าในสถานการณ์ที่ชาวบ้านที่เข้าร่วมกลุ่มจัดการท่องเที่ยวได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ยังมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่ม และไม่ได้ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว แต่ต้องพลอยได้รับผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว เช่น การมีคนแปลกหน้าในหมู่บ้านมากขึ้น เสียงเรือขนส่งนักท่องเที่ยว ซึ่งดัง และมีจำนวนมากในช่วงสุดสัปดาห์ ทั้งเวลากลางวันที่นักท่องเที่ยวมาถึง และช่วงหัวค่ำที่นักท่องเที่ยวนิยมนั่งเรือไปชมหิ่งห้อย แต่ชาวชุมชนยังมีความประนีประนอมสูง มากกว่าที่จะเผชิญหน้ากัน และแม้ว่าจะมีรายชื่อคณะกรรมการ มีตำแหน่งหน้าที่ที่แบ่งงานกันอย่างชัดเจน แต่อำนาจการตัดสินใจยังคงถูกจำกัดอยู่ในคณะกรรมการเพียงไม่กี่ราย เนื่องจากไม่ค่อยมีการประชุมสมาชิกเหมือนตอนเริ่มโครงการ แต่ก็ยังไม่มีสมาชิกให้ความสนใจเรียกร้องที่จะมีส่วนร่วม เพราะส่วนใหญ่พอใจกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่รับอย่างสม่ำเสมอ และคิดว่าไม่มีความสามารถพอในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงาน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชมรมการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์บ้านฝั่งท่า
หมู่ 5 ต.วังก้ง อ.ปราณบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์

ความเป็นมาในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- การกำหนดปัญหาของชุมชน
- วัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยว

รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- การรวมกลุ่ม โครงสร้างของกลุ่ม
- กิจกรรมของกลุ่ม
- การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ
- การดำเนินงาน
- การจัดสรรผลประโยชน์
- การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

ผลลัพธ์ที่ได้จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- แก้ไขปัญหาของชุมชนได้หรือไม่
- บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยวหรือไม่
- ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้หรือไม่

ผลกระทบที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- ผลดี หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยว
- ผลเสียจากการจัดการท่องเที่ยว

การจัดการผลเสียที่เกิดจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- การกำหนดปัญหา
- การวางแผนแก้ไขปัญหา
- การตัดสินใจเลือกวิธีการ และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

การวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- การพึ่งตนเองของชุมชน
- การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน